

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ В ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРІ ВИЩОЇ ШКОЛИ

Світлана Паршук

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

Анотація:

Проблема духовного виховання молодого покоління сьогодні належить до розряду глобальних. У зв'язку з цим стає актуальною проблема вивчення й теоретичного обґрунтування дефініції «духовність» і ціннісних орієнтацій майбутніх учителів. Духовність відіграє провідну роль у саморегуляції, самовизначенні, самореалізації особистості, визначає мету та засоби її діяльності.

Анотация:

Паршук Светлана. Формирование духовной культуры будущих педагогов в образовательной среде высшей школы. Проблема духовного воспитания подрастающего поколения сегодня является глобальной. В связи с этим становится актуальной проблема изучения и теоретического обоснования термина «духовность» и ценностных ориентаций будущих учителей. Духовность играет важную роль в саморегуляции, самоопределении, самореализации личности, определяет цель и формы её деятельности.

Resume:

Parshuk Svitlana. Forming of future teachers' spiritual culture in the educational process of the higher school.

The problem of moral education of the younger generation is global today. In connection with this the problem of studying and theoretical foundation of the term «spirituality» and value orientations of future teachers becomes relevant. Spirituality plays an important role in self-regulation, self-determination, and personality self-realization, it defines the purpose and forms of activity.

Ключові слова:

духовність; духовна культура; самореалізація; самовизначення; ціннісні орієнтації.

Ключевые слова:

духовность; духовная культура; самореализация; самоопределение; ценностные ориентации.

Key words:

spirituality, spiritual culture, self-realization, self-determination, value orientations.

Постановка проблеми. Рівень сформованості духовної культури вчителя зумовлює його здатність до самоактуалізації, духовної самореалізації, формування вмінь практичної педагогічної діяльності, пошуку духовно-моральних та естетичних ідеалів, виховання духовності молодого покоління й суспільства загалом. Специфіка духовної культури освітянина полягає й у тому, що вона є особистісним утворенням, яке синтезує його загальну й педагогічну культуру. Людина як духовна істота завжди прагне до досконалості, що надає їй сили духу, можливості творити культуру. Постійно вдосконалювати себе та власні педагогічні якості має й учитель, що зумовлено не лише бажанням самотворчості, а й обов'язком, який на нього покладає суспільство як на носія високої духовної культури.

Аналіз остатніх досліджень і публікацій. Філософське обґрунтування сутності духовної культури особистості міститься в роботах М. Бердяєва, В. Вернадського, Г. Сковороди, В. Соловйова, П. Флоренського, О. Чижевського, П. Юркевича.

Педагогічний словник подає таке визначення духовності: «індивідуальна вираженість у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб: ідеальної потреби пізнання й соціальної потреби жити, діяти «для інших». Під духовністю переважно розуміють першу з цих потреб, під душевністю – другу. Душевність характеризується переважно ставленням особи до людей, які її оточують, увагою, готовністю прийти на допомогу,

розділити радість і горе. З категорією духовності співвідноситься потреба пізнання світу, себе, смислу й призначення свого життя. Людина духовна настільки, наскільки вона замислюється над цими питаннями й прагне дістати на них відповідь. Втрата духовності рівнозначна втраті людяності. Формування духовних потреб особистості є найважливішим завданням виховання» [3, с. 106].

У соціології поняття духовності – це «переважання в людині духовно-маральних, інтелектуальних якостей (цінностей) над матеріальними» [7, с. 99].

Отже, виходячи з наведених вище визначень, доходимо висновку, що одним із найважливіших компонентів духовності є її ціннісні орієнтації. Науковець М. Боришевський вважає, що ціннісні орієнтації є одиницею виміру духовності. Дослідник ставить у безпосередню залежність духовність і зв'язок ціннісних орієнтацій із категорією добра [2].

У державній Національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття) зазначається: «Гуманізація освіти полягає в утвердженні людини, як найвищої соціальної цінності, у найповнішому розкритті її цінностей, гармонії стосунків людини і навколишнього середовища, суспільства і природи».

Від ціннісної основи, закладеної в майбутніх учителях, залежить, як відбуватиметься подальше формування й розвиток особистості дитини в початковій школі (П. Гальперін, В. Давидов, В. Єрмоленко, А. Занков, В. Мухіна, А. Леонтьєв, Д. Фельдштейн, Д. Ельконін та ін.).

Питання формування духовної культури майбутнього педагога розглядається у дослідженнях В. Андрущенка, К. Артамонової, І. Беха, О. Бондаревської, С. Елканова, Н. Корякіної, О. Мудрика, С. Петеріної, де визначено такі пріоритетні якості вчителя, як: любов до дітей, емпатія, артистизм, інтуїція, професійне мислення, гуманістична позиція. Наприклад, К. Артамонова твердить, що «духовна культура вчителя – це інтегральна якість особистості, що визначає її спрямованість на творення власного ціннісно-сміслового поля; спосіб освоєння базових ціннісних орієнтацій у професійній життєдіяльності; ступінь засвоєння й актуалізації духовних цінностей» [1, с. 11].

Загалом духовна культура являє собою спосіб взаємодії, взаємовпливу форм діяльності соціальних суб'єктів, що виникає у процесі духовного виробництва; це система соціально-духовних цінностей, спрямованих на формування та відтворення різноманітних, багатогранних духовних зв'язків і взаємин між людьми з метою збагачення духовного життя суспільства, його загального прогресу [4].

Нарешті, духовна культура – це такий спосіб свідомої організації людиною своєї індивідуальної діяльності у сфері духовного й матеріального виробництва, який забезпечує їй всебічну самореалізацію, реалізацію її сутнісних сил, різноманітні прояви [7].

Духовна культура як елемент духовного життя особистості, суспільних, духовних відносин охоплює певну систему цінностей, знань, переконань, світоглядних орієнтацій, норм, традицій в органічній єдності з соціальною гуманістично значущою діяльністю людей щодо освоєння, творення буття [2].

Духовна культура педагога проявляється через духовну діяльність, завдяки якій вищі загальнолюдські цінності стають особистісно-значущими для людини (С. Рубінштейн, П. Єршов).

Формулювання цілей статті. Метою цієї статті є визначення основних шляхів формування духовної культури майбутніх педагогів в освітньому просторі вишу. Для того, щоб ці процеси не спричинили погіршення якісних показників у формуванні духовної культури, необхідно визначити ті ціннісні орієнтації, а також завдання, на які спиратиметься та які виконуватиме педагог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналізуючи духовний розвиток особистості в сучасних умовах, зазначимо, що людина перебуває в системі певних соціально-економічних, політичних, ідеологічних відносин, від яких, так само, залежить потенціал духовної та матеріальної культури, рівень свідомості. Сукупність культурно-історичних і соціально-

економічних передумов розвитку духовності характеризується поєднанням негативних (соціально-економічна криза, занепад духовності) і позитивних (велика духовна спадщина, відкритість нових шляхів розвитку) рис, що зумовлюють унікальність ситуації професійної підготовки педагогічних працівників.

Успішна педагогічна підготовка щодо формування саморозвивальної активності майбутніх учителів у професійному плані, на нашу думку, стає можливою за таких умов:

- корекції змістовної сторони предметів педагогічного циклу та технологій їх викладання з погляду врахування ціннісних орієнтацій, професійних настанов, особистого досвіду студентів;

- гуманізації навчально-виховного процесу, співпраці та співтворчості викладача та студента;

- залучення студентів до активної діяльності за допомогою елементів контекстного навчання, моделювання педагогічних ситуацій, виконання педагогічних завдань;

- створення ситуацій успіху й психологічного комфорту для кожного студента;

- вчасної діагностики рівня професійного розвитку студентів [6].

Саморозвиток педагога – важлива складова професійної діяльності, від якої певною мірою залежить якість цієї діяльності. З перших днів навчання у виші необхідно формувати у студентів навички саморозвитку, оскільки вони певною мірою визначатимуть їхню професійну спрямованість. Умовами успішного саморозвитку вчителя, на нашу думку, є такі:

- реалізація управлінської взаємодії з учителем відповідно до принципу створення «вільного простору». Йдеться про не допущення адміністративного впливу, педагог сам обирає зміст, засоби діяльності та самоорганізацію;

- покладання на вчителя обов'язків і розширення його функцій як суб'єкта, що самоорганізовує свій розвиток. Педагог вільний у виборі, що підвищує його пізнавальну активність;

- навчання вчителя самоорганізації;

- залучення вчителя до діяльності, пов'язаної із самоорганізацією, з урахуванням специфіки суб'єктного досвіду та індивідуальних можливостей.

Методика вивчення духовної культури майбутнього вчителя повинна мати такі діагностичні завдання, що оцінюють розвиток духовних потреб і цінностей педагогічного змісту, професійно-особистісні якості педагога, рівень інтелігентності, прагнення до саморозвитку. Критеріями розвитку духовної культури педагога є усвідомлення потреби професійного самовдосконалення, соціальна

активність, стійкість духовних потреб і ціннісних орієнтацій.

Розбудова національної багаторівневої системи освіти потребує аналізу ряду проблем, що мають важливе як теоретичне, так і прикладне значення. Нині серед розмаїття психологічних досліджень важливе місце посідає проблема професійної діяльності педагога, розв'язання якої значною мірою сприятиме його ефективній професіоналізації. Якість людини є віддзеркаленням індивідуально-особистісної позиції, яку вона займає в цьому світі й реалізує у власній життєдіяльності.

На підставі наявних у науковій літературі даних можна твердити, що цінності посідають одне із провідних місць у вивченні процесів формування й розвитку особистості. Цінності безпосередньо пов'язані з мотиваційно-потребнісною сферою особистості і є своєрідним чинником, що регулює її життєдіяльність. У понятті «цінність» виділяють два основні значення: 1) цінності у формі об'єктивних предметів, подій, ідей, властивостей, матеріальних і духовних продуктів тощо, і ті, які існують незалежно від суб'єктивних переваг людини; 2) цінності (системи цінностей) у сенсі їх значущості для індивіда [7].

На сучасному етапі розвитку педагогічної науки домінує підхід до визначення професійних цінностей як рис особистості, які забезпечують успішний перехід від системи університетського навчання до успішної професійної діяльності. Цінності, що визначають ставлення до професії, які виникають на основі різних видів заохочення професійної діяльності з боку суспільства; цінності, які утворюються на базі різних особливостей тієї або іншої професії; вищі цінності, які використовують у суспільстві для регуляції ставлення до професії. Професійно-педагогічні цінності як складні утворення відображають різні форми взаємодії суспільного та індивідуального в особистості майбутнього вчителя початкової школи, які формуються під впливом об'єктивної дійсності шляхом набуття професійних знань, умінь і навичок. На підставі цього суб'єкт реалізує засвоєнні професійні цінності, зіставляючи їх зі своїми інтересами, потребами, переконаннями. Зміст і цілі життя молодого фахівця залежать від того, які саме цінності увійдуть до його свідомості. Професійно-педагогічні цінності майбутніх фахівців початкової школи – це комплекс інтеграційних утворень особистості, які виявляються у вибірковому ставленні до різних видів навчальної діяльності залежно від рівня набуття нею досвіду, засвоєння загальноприйнятих цінностей.

Цінності у структурі особистості майбутнього фахівця початкової школи –

системотвірне ядро професійної діяльності та внутрішнього життя людини. Наявність професійних цінностей забезпечує відповідальне ставлення до майбутньої діяльності, спонукає до творчого пошуку, удосконалює в свідомості студента умовну модель майбутньої професійної діяльності, яка слугуватиме орієнтиром для професійного саморозвитку.

Формування професійно-педагогічних цінностей спирається на взаємозумовлені зміни в емоційно-вольовій та інтелектуальній сферах особистості, які стимулюють розвиток свідомості, виконують регулятивну функцію.

Процес формування професійно-педагогічних цінностей можна передати як структуру, що складається з двох компонентів: людина у світі цінностей займає відповідну позицію; при здійсненні своїх цілей вона керується ціннісною орієнтацією, яка визначає ціннісне ставлення до особистості. Результатом такого процесу є формування професійних ідеалів. За конкретних умов «руху» до ідеалу майбутній фахівець за допомогою особистісно-сформованої системи показників визначає мету, яка й перетворює ідеал на норму, тобто переходить від стратегічного образу до конкретного проекту, що можна назвати професійно-педагогічними цінностями.

Відповідно, основний шлях розвитку духовності особистості полягає в самовдосконаленні, постійній роботі над власними прагненнями, думками, з орієнтацією на українські національні та загальнолюдські цінності і традиції. Важлива роль у цьому належить моральній саморегуляції майбутнього педагога, умінню виконувати завдання духовно-особистісного становлення, здійснювати моральний вибір.

Зауважимо, що необхідна така побудова освітнього простору вишу, за якої розвивається духовна свобода викладачів і студентів, що ґрунтується на повазі до особистісної думки, суджень, гармонізації міжособистісних стосунків (тобто взаємного прийняття, розуміння, поваги, моральної підтримки). Така духовна свобода є основою духовної співпраці, співдружності в конкретних творчих справах, вона стимулює духовну пізнавальну активність, що передбачає можливість виконання такої діяльності, яка надихає й насичує позитивною енергією, спрямованою на розв'язання життєвих проблем.

Отже, духовність – це ціннісне ставлення вищого рівня. Світогляд вчителя є наслідком не тільки емоційного відгуку на явища життя й навчально-виховної діяльності, а і їх осмислення, глибокого усвідомлення, результатом якого стає побудова своєї життєвої і професійної позиції. Окрім домінування таких життєвих сфер як навчання та освіта, сімейне життя, професійне

життя, важливого значення набувають і такі цінності, як: досягнення, духовне задоволення, активні соціальні контакти, високе матеріальне становище, розвиток себе, збереження власної індивідуальності.

Висновки. Проведений аналіз наукової літератури з порушеної проблеми довів, що немає єдиного тлумачення понять «духовність» і «ціннісні орієнтації», проте багато науковців твердять, що духовність є однією з основних характеристик особистості, а ціннісні орієнтації – її найважливішим компонентом. Цінності не можна «нав'язати» ззовні, їх необхідно зробити бажаними й усвідомленими. З огляду на це, основними шляхами формування

духовної культури майбутнього вчителя є: гуманізація професійної підготовки педагога; розвиток прагнення до самовдосконалення; стимулювання й організація творчої навчальної і виховної діяльності; ознайомлення із працями видатних педагогів-гуманістів; розширення кола духовного спілкування; створення емоційного комфорту й ситуації успіху для кожного студента; максимальне наближення до прекрасного в усіх його проявах (природі, мистецтві, людських стосунках, професійній діяльності); усвідомлення ціннісних орієнтирів професійної педагогічної діяльності. Саме тому лише високодуховний педагог може формувати ціннісні орієнтації учнів.

Список використаних джерел

1. Артамонова Е.И. Философско-педагогические основы развития духовной культуры учителя: автореф. дисс. на соискание ученой степени д-ра пед. наук / Артамонова Е.И. – М., 2000. – 23 с.
2. Боришевський М.Й. Духовні цінності як детермінанта розвитку й саморозвитку особистості / М.Й. Боришевський // Педагогіка і психологія. – 2008. – № 2. – С.49–57.
3. Гончаренко С. Український педагогічний словник / Семен Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 374 с.
4. Педагогічний словник / ред. М. Д. Ярмаченко – К.: Пед. думка, 2001. – 358 с.
5. Піча В.М. Соціологія: терміни, поняття, персоналії / Уклад.: В.М.Піча, Ю.В.Піча, Н.М.Хома та ін.; за ред. В.М.Пічі. – К.: Каравела, Львів: Новий світ – 2000, 2002 – 480 с.
6. Середя І.В. Технологія професійного саморозвитку вчителя-початківця. Освітні технології у школі та ВНЗ. – Миколаїв: Видав. Відділ МФ На УКМА, 1999. – С.176–179.
7. Словарь психолога-практика / сост. С.Ю. Головин. – Мн.: Харвест, 2001. – 976 с.

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Паршук Світлана Миколаївна
Миколаївський національний
університет імені В.О. Сухомлинського
вул. Нікольська, 24, м. Миколаїв,
54030, Україна
doi:10.7905/нвмдпу.v1i12.828

Надійшла до редакції: 28.04.2014 р.

Прийнята до друку: 20.05.2014 р.

References

1. Artamanova, E. I. (2000). *Philosophical and pedagogical grounds of the teacher's spiritual culture development: abstract of thesis for the degree of Doctor of pedagogical sciences*. Moscow. [in Russian].
2. Boryshevs'kyi, M. Y. (2008). *Spiritual values as determinants of development and self-development of personality*. Pedagogika i psykholohiya. 2. 49-57. [in Ukrainian].
3. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainian pedagogical dictionary*. Kyiv: Lubid'. [in Ukrainian].
4. *Pedagogical dictionary*. (2001). Ed. M. D. Yarmachenko. Kyiv: Ped. dumka, 2001. – 358 p. [in Ukrainian].
5. Picha, V. M. (2000). *Sociology: terms, concepts, personalities*. Kyiv: Karavella, Lviv: Novui svit. [in Russian].
6. Sereda, I. V. (1999). *Technology of young teacher's professional self-development*. Educational technologies at school and higher educational institutions. Mykolaiv: Vudav. Viddil MF Na UKMA. 176-179 pp. [in Ukrainian].
7. *Dictionary of psychologist-practitioner*. (2001). In C.Yu. Golovin. Mn.: Kharvest. [in Russian].